

مونیسم یا پلورالیسم

واکاوی هستی‌شناسی یک نظریه اجتماعی

تحلیل و نقد دیدگاه داریوش شایگان در افسون‌زدگی جدید

به کوشش

بیژن عبدالکریمی

نقد فرهنگ

۱۳۹۶

سرشناسه:	عبدالکریمی، بیژن، ۱۳۴۲.
عنوان و نام پدیدآور:	مونیسیم یا پلورالیسم؛ واکاوی هستی‌شناسی یک نظریه اجتماعی (تحلیل و نقد دیدگاه داریوش شایگان در افسون‌زدگی جدید)/ به‌کوشش بیژن عبدالکریمی.
وضعیت ویراست:	ویراست ۲.
مشخصات نشر:	تهران: نقد فرهنگ، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری:	۱۶۷ ص.
شابک:	۱۵۰۰۰ ریال، ۱-۳۵-۸۴۰۵-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت درست‌نویسی:	فینا
یادداشت:	چاپ دوم؛ چاپ قبلی: یادآوران: مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدن‌ها، ۱۳۸۳.
عنوان دیگر:	واکاوی هستی‌شناسی یک نظریه اجتماعی (تحلیل و نقد دیدگاه داریوش شایگان در افسون‌زدگی جدید).
موضوع:	سیرگان، داریوش، ۱۳۱۳؛ افسون‌زدگی جدید: هویت چهل‌تکه و تفکر سیار-نقد و تفسیر؛ تمدن جدید- قرن ۲۰م؛ کل و جزء (فلسفه)؛ هویت؛ نقد (فلسفه)؛ شرق و غرب؛ سبک‌گرایی؛ کثرت‌گرایی.
رده‌بندی کنگره:	۱۱۴۱، الف ۱۷، نش BD۳۹۴
رده‌بندی دیویی:	۱۴۷/۴
شماره کتابشناسی ملی:	۴۹۸۹۴۱۲

نقد فرهنگ

نشانی: پردیس، میدان عدالت، خ فروردین جنوبی، خ سعدی، مجتمع قائم، باریک ۲، واحد ۲۰۳
 تلفن: ۷۶۲۷۶۷۴۸
 مراکز پخش: ۰۲۰۰۷۰۰۷، ۰۶۶۴۶۰۰۹۹، ۰۶۶۴۸۶۵۳۶

نام کتاب: مونیسیم یا پلورالیسم؛ واکاوی هستی‌شناسی یک نظریه اجتماعی (تحلیل و نقد دیدگاه داریوش شایگان در افسون‌زدگی جدید)
 به‌کوشش: بیژن عبدالکریمی
 نوبت چاپ: دوم
 سال انتشار: ۱۳۹۶
 تیراژ: ۷۰۰ نسخه
 قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

کلیه حقوق محفوظ و مخصوص انتشارات نقد فرهنگ است.

فهرست

۷	مقدمه
۱۳	رنگین کمان اشراق غربی در گفت‌وگوی آینه‌های شکسته
۳۳	جست‌وجوی معنادر مدرنیته بازاندیشیده
۴۱	شایگان و پرسش‌های بی‌پاسخ
۵۳	هویت چهل‌تکه و تفکر بی‌خانمان
۶۷	خصیلت رنگین‌کمانی و خاصیت آیینگی: نقد و بررسی مقاله «هویت چهل‌تکه در مکتب خانمان»... ۶۷
۸۳	مونیسیم یا پلورالیسم؟
۱۱۱	نقد و بررسی کتاب انسون‌زدگی جدید (گفت‌وگو با دکتر داریوش شایگان)...

بی‌تردید کتاب دست‌نویس شایگان، افسون‌زدگی جدید (هویت چهل‌نگه و تفکر سیار) را باید گام نه‌انگیز و روشنفکری این دیار تلقی کرد. شاید بتوان گفت که دکتر شایگان نخستین یا نزدیک‌ترین شاخص‌ترین، اندیشمند ایرانی است که کاملاً خودآگاهانه گفتمان پست‌مدرنیسم را بر اساس اصول و مبانی وجودشناختی، معرفت‌شناختی و انسان‌شناختی آن می‌پذیرد و به هم‌ترازم بلورالیتیک آن تن می‌دهد. برخی معتقدند پروژه‌ای که شایگان در این اثر دنبال می‌کند کاملاً متفاوت با آن چیزی است که در این دو قرن اخیر، و توسط چهره‌هایی چون سیدجمال‌الدین اسدآبادی، اقبال و شریعتی و این اواخر دکتر سروش، در دیار و سرزمین ما دنبال شده است.^۱

ایده‌تهیه مجموعه مقاله‌ای در باب نقد و بررسی این اثر رزنده و بسیار خواندنی دکتر شایگان، نخستین بار در گروه فلسفه مرکز گفت‌وگو و مباحثات شکل گرفت. اینجانب، بنا به محبت و لطف عزیزانی که در این گروه فعالیت داشتند از جمله کسانی بودم که برای ارائه مقاله دعوت شدم. بنده در مقاله خود با عنوان «هویت چهل‌نگه و تفکر بی‌خانمان» کوشیدم تا سویه‌های نیهیلیستیک این اثر را مورد نقد قرار دهم.

مطالعه این مقاله توسط دوست و برادر بزرگوارم، دکتر مجاهدی، که فهم و تفسیر

۱. نگاه کنید به مقاله دکتر محمد مهدی مجاهدی با عنوان «رنجین کمان اشراق غربی در گفت‌وگوی آیینهای شکسته» در همین مجموعه.

کاملاً متفاوتی از کتاب افسون‌زدگی جدید داشت، سبب يك سلسله مباحثات و گفت‌وگوهای طولانی میان ما حول محور «مونیسم و پلورالیسم» شد. در خلال این مباحثات، احساس تجربه‌ای شورانگیز در هر دوی ما شکل گرفت. این تجربه مشترک حاصل این حقیقت بود که در حین نقد و بررسی کتاب افسون‌زدگی جدید، «دیالوگی واقعی» میان ما شکل گرفته بود و توانسته بودیم، علی‌رغم اتخاذ مبانی نظری کاملاً گوناگون و با ابتدا از نقطه‌های عزیمت یکسره متفاوت، با یکدیگر هم‌دلی و هم‌زبانی داشتیم و از یکدیگر چیز بیاموزیم. تجربه تازه‌دیگر ما این بود که به نظر می‌رسید که توانسته بودیم به گونه‌ای به گفت‌وگوهایمان صبغهٔ اوتولوژیک ببخشیم، و این همان نکته‌ای است که جاموش و شنفکری ما بسیار به آن نیازمند است، یعنی آژاد شدن از چارچوب‌های سنت و محدودیت اوتولوژیک و تئولوژیک و پی‌گیری مباحث در عرصه و ساحتهای اوتولوژیک، چیزی که هنوز در دیار ما محقق نشده است.

از دکتر شایگان خواستیم تا در این اختلاف تفسیرهای ما از متن افسون‌زدگی جدید به قضاوت بنشیند. خود این امر به شکل‌گیری گفت‌وگوی بسیار آموزنده‌ای شد. حضور عزیزانی چون جناب کامران فانی، دکتر مسعود پندرام و دکتر محمدعلی محمدی، به بحث و گفت‌وگوی ما غنایی تازه بخشید. دریافت مقالهٔ استاد بزرگوارم، جناب دکتر داوری و نیز مقالهٔ دکتر پندرام در نقد و بررسی کتاب افسون‌زدگی جدید، مجموعهٔ ما را پر بارتر ساخت.

مجموعهٔ در دست، که حول محور نقد و بررسی کتاب افسون‌زدگی جدید است، از بافت نسبتاً واحد و هم‌گونی برخوردار است. همهٔ مقالات و نیز گفت‌وگوهای دکتر شایگان حول محور بحث از مونیسم و پلورالیسم دور می‌زنند.

در مقالهٔ نخست، با عنوان «رنگین کمان اشراق غربی در گفت‌وگوی آینه‌های شکسته»، دکتر مجاهدی می‌کوشد تا سوره‌های پلورالیستیک کتاب دکتر شایگان را برجسته سازد. از نظر ایشان مهم‌ترین ارزش این کتاب در این امر نهفته است که می‌تواند از رویکردهای مونیستی گذر کند.

از نظر ایشان الگوهای تجربه شده اندیشه ایرانیان در باب نسبت سنت و تجدد جملگی، هر چند به گونه‌های مختلف، وحدت‌انگارانه، یعنی همگی یا با نفی و طرد یکی از دوشق مدرنیته و سنت در جست‌وجوی وحدت بوده‌اند یا با تلاش برای ایجاد الگوهای تلفیقی و التقاطی، سودای محال وحدت‌بخشی به سطوح گوناگون آگاهی سنتی و آگاهی مدرن را در سر می‌پرورانده‌اند. به اعتقاد ایشان گونه‌های رنگارنگی از این الگوها، تلفیقی و تألیفی را می‌توان نزد مصلحان، احیاگران یا متفکرانی هم‌چون پید - سال‌الدین اسدآبادی، مهدی بازرگان، علی شریعتی و عبدالکریم سروش سراغ گرفت.

دکتر م. ماهدی، علاوه بر اتخاذ اصول و مبانی فلسفه تحلیلی، به تبعیت از اندیشمندانی چون جورج ز، جان گری و مشخصاً آیزایا برلین، معتقد است حتی اندیشه مدرن نیز هنوز سوانست است خود را از چنبره پیش‌فرض‌های سترگ مونیستی برهاند و وی خواهان است که این پیش‌فرض‌ها را در دیار ما به چالش کشد. وی تقارب‌ها و تناظرهای بنیادینی میان رو تک، پلورالیسم شایگان در پروژه «تفکر سیار و هویت چهل‌تکه» با لیبرالیسم پلورالیستی، از نوع پلورالیسم آگنوسیستی آیزایا برلین می‌بیند و از همین منظر از پروژه دکتر شایگان شد با معنی می‌کند.

در مقاله دوم، با عنوان «جست‌وجوی معنا در مابین بازاندیشیده»، دکتر پدram می‌کوشد تا درون‌مایه مدرنیته در طرح شایگان را برجسته سازد و نشان دهد که علی‌رغم وجود بسیاری از علائم و نشانه‌های ظاهری در شاح و برگه‌ی او، مدرنیته به منزله یک ریشه، در آن نقشی اساسی و محوری دارد. دکتر پدram سنا، می‌سازد، صرف‌نظر از همه ارزش‌های افسون‌زدگی جدید و برخوردار آن از پیامی جهانی، پروژه دکتر شایگان در این کتاب همان مدرنیته بازاندیشیده مکتب انتقادی است که معنویت نیز بدان افزوده شده است. لذا این پروژه، به دلیل پذیرش بسیاری از مبانی مدرنیته، هنوز توانسته است خود را از مفروضات مونیستی مدرنیته رها سازد. به این ترتیب با پروژه «تفکر سیار و هویت چهل‌تکه» شایگان، انسانی ظاهر می‌شود که در

بستر اوتولوژی درهم‌شکسته دوران ما و تکثر فرهنگ‌های مختلف، برای خود زیست‌گاهی می‌آفریند که بیش از پیش شخصی است. یک چنین انسانی در حیات فردی پلورالیست و مواجه با ساحت‌های گوناگون آگاهی، اما در حیات اجتماعی مونیست و اسیر مفروضات مدرنیته و تابع آگاهی مدرن و جهان‌بینی حاصل از عصر روشنگری خواهد بود. بدین ترتیب، از نظر دکتر پدرام، طرح شایگان در عریان‌ترین شکل خود این گونه می‌تواند بیان شود که انسان‌ها در زندگی اجتماعی بر اوتولوژی متعصب مدرنیته و مفروضات مونیستی آن تکیه می‌کنند و در زندگی فردی، بر اساس اوتولوژی درهم‌شکسته و فروپاشیده دوران ما، قلمرو پلورالیستی و شخصی خود را می‌آفرینند. این سگ‌ها، دیگر گفت‌وگو و آنها را تجربه می‌کنند و به معنویت می‌گیرند. به بیان ساده، ما با مباحث نظر پلورالیست، و در ساحت عمل مونیست باقی خواهیم ماند.

مقاله سوم، یعنی «شایگان: وجه پرسش بوساخ»، طرح پاره‌ای نکات و چند پرسش فیلسوفانه و انتقادی از جانب استاد در داور، جناب دکتر داوری، در برابر مؤلف افسون‌زدگی جدید است. دکتر داوری کتاب اخیر دکتر شایگان را با اثر پیشین وی، آسیا در برابر غرب، مقایسه می‌کند و اظهار می‌دارد: «امت اعظم وجود مهاجر سیار»، یا تیپ ایده‌آل شایگان، غربی است یا به غرب بعلو دارد و وی به هیچ‌وجه نتوانسته است از سوژکتیویسم فلسفه غربی خود را برهاند. حال سؤال این است که این مهاجر سیار چگونه می‌خواهد، یا اساساً می‌تواند، سوژکتیویسم غربی را با اندیشه‌های غیر سوژکتیویستی موجود در سنت‌های شرقی، یک‌جا در ذهن خویش گرد آورد و خود را ساکن هر دو سرزمین روح و آگاهی مدرن بداند.

به اعتقاد دکتر داوری، ما هنوز چیزی را که جای سوژکتیویته را بگیرد نمی‌شناسیم و دکتر شایگان نیز به تبع اوضاع و احوال دوران ما، جانشینی برای مدرنیته و سوژکتیویسم آن نمی‌شناسد. پس ما ناگزیریم لااقل در عمل با مدرنیته و با جهان سوژکتیو کنونی به نحوی کنار آئیم. دکتر شایگان می‌خواهد روح و معنویت، سهم

خود را در حیات و تفکر ما دوباره باز یابد و معنویت و عالم معنا همان جایگاهی را پیدا کند که در گذشته و در تفکر سنتی داشته است، اما وی هیچ راهی را برای اعاده سهم روح و معنویت در عالم کنونی نشان نمی‌دهد و به ما نمی‌گوید که چگونه می‌توان از عالم حس و عقل راهی به سوی عالم معنا گشود. از نظر دکتر داوری افسون‌زدگی جدید توانسته است خود را از جنبه‌های ایدئولوژیک کاملاً آزاد سازد.

مقاله چهارم، با عنوان «هویت چهل تکه و تفکر بی‌خانمان»، اینجانب را خوشایندم. با رهیافتی انتقادی و در گفتمانی اوتولوژیک، به سویه نیهیلیستیک کتاب افسون‌زدگی بسیم به نزله امکانی نهفته در فراروی اندیشه پلورالیستیک دکتر شایگان، تذکار دادم. ه. چنین بیان داشته‌ام که دکتر شایگان هیچ طرحی برای وحدت‌بخشی سطح گوناگون آگاهی در اختیار ما نمی‌نهد و تا زمانی که ما نتوانیم به یک چنین نظام وحدت‌بخش از سطح و آگاهی‌های گوناگون، یعنی آگاهی سنتی و آگاهی مدرن، دست یابیم نخواهیم توانست از بیماری اسکیزوفرنی و چندپارگی فرهنگی رهایی یابیم.

همان‌گونه که گفته شد، دکتر مجاهدی، در دفاع از اندیشه پلورالیسم، که یکی از ایلم‌های اصلی و کانونی افسون‌زدگی جدید دکتر شایگان است، با نگاهی تیزبینانه و انتقادی، در چارچوب فلسفه‌های زبانی و تحلیلی و بر اساس مبانی پلورالیسم، با تقریر مقاله تأمل‌برانگیز «خصلت رنگین‌کمانی و خاصیت بینگامی» نتد و بررسی مقاله «هویت چهل تکه و تفکر بی‌خانمان»، به نقد مقاله اینجانب می‌پردازد. این نقد مقاله پنجم این مجموعه را تشکیل می‌دهد. نویسنده این مقاله می‌گوید که هدف مفروضات مونیستی مستر در مقاله اینجانب را مورد پرسش و تردید قرار دهد.

مقاله ششم، با عنوان «مونیسیم یا پلورالیسم؟» گام دیگری در مسیر دیالوگ میان بنده و دکتر مجاهدی، به منزله مدافعان دو سنت فکری متفاوت و دو نحوه گوناگون از اندیشیدن درباره انسان، جهان و نسبت آدمی با حقیقت است. این مقاله تلاشی است برای دفاع از مونیسیم وجودشناختی در برابر اندیشه پلورالیسم.

همه مقالات، به استثناء مقاله دوم که دیر به دستمان رسید، در اختیار دکتر شایگان قرار گرفت. ایشان پس از مطالعه دقیق همه آنها، در گفت‌وگویی ابتدا خلاصه و چکیده‌ای از افسون‌زدگی جدید را ارائه می‌دهند و سپس با بیانی بسیار صمیمانه و نیز متواضعانه، که حکایت از وسعت بینش و نیز ارزش‌های والای اخلاقی ایشان می‌کند ارزش‌هایی که برای همه حاضران در جلسه، به همان اندازه آثار نوشتاری ایشان در آموزش بود به بیان نقطه‌نظرات خود در باب مقالات می‌پردازند و سپس وارد گفت‌وگویی با حاضرین در جلسه می‌شوند. در این گفت‌وگو نیز، بحث از مونیسم و پلورالیسم، اگر نه یگانه اما، یکی از مهم‌ترین محورهای بحث است. این محمدرضا را می‌توان در حکم گامی بسیار کوچک و شروع تمرینی برای گام نهادن جامعه روح فکری ایران، در گفت‌وگوهایی فلسفی و اوتولوژیک تلقی کرد.

بیژن عبدالکریمی
ایجان-ساحل عاج
تابستان ۱۳۸۲